

Dr. Rokay Péter*

Az utolsó nemesi felkelés Dél-Magyarországon

Az idén kétszáz éve, hogy Napóleon először és utoljára közelebbi kapcsolatba került a magyarsággal. A francia császár, miután elfoglalta Bécsset, 1809. május 15-én kiáltványt intézett innen a magyarokhoz, melyben felhívta őket, szakadjanak el a Habsburg dinasztiától és válaszszeretnek maguknak királyt. Ezt a proklamációt az egész ország területén szándékoztak terjeszteni. Dél-Magyarországon két személy nevére címzett kiáltványt kobzott el az osztrák rendőrség. Az egyik a bajsai Vojnich Fábán, Bács-Bodrog vármegye másodalispánja, a másik (csalmai) Jankovich Miklós, szerémi tartományi biztos volt. Napóleon fölhívása, száz évvel az ónodi detronizáció után és ötvennel a debreceni előtt süket fülekre talált a magyaroknál, azaz a magyar nemességnél. Ez inkább a mintegy hatvan évvel ezelőtti példát követte, mikor elődeik 1741-ben, a végveszélybe jutott Mária Terézia királynőnek életüket és vérüket ajánlották föl.

Bízva a magyarok hűségében, Mária Terézia unokája, I. Ferenc osztrák császár és magyar király utolsó ütőkártyaként meghirdetett az Országgyűlés által az, mint később kiderült, utolsó nemesi felkelést, latinul inszurrekciót. Ennek lényege abban állt, hogy a haza, illetve a korona veszélyeztetettségének esetén, minden nemes köteles volt személyesen fegyvert ragadni ezek védelmére. Abban az esetben pedig, ha személyben akadályozva lett volna, helyettest tartozott állítania. A személyes nemesek mellett ez a kötelezettség vonatkozott a nemesi testületekre (vármegyékre, kiváltságos kerületekre és szabad királyi városokra) is. A magyar nemesség, eleget téve az Országgyűlés és az uralkodó felhívásának, az egész ország területén tömegesen fogott fegyvert az ellenség kiűzésére, mely időközben behatolt a magyar területekre.

Ez alkalommal csupán az utolsó nemesi felkelés dél-magyarországi, helyesebben bácskai és bánáti vonatkozásaival szándékozunk foglalkozni egy rövid előadás keretében, amely egy részletesebb

* *Dr. Rokay Péter, rendes egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Tanszék, Újvidék*

tanulmány részét képezi. A vizsgált terület, azaz Dél-Magyarország politikai-közigazgatási szempontból több egységből állt. Ide tartoztak a következő vármegyék: Bács-Bodrog, Torontál és Temes (nem számítva Csongrád és Krassó-Szörény megyék egy-egy faluját, Horgost és Krassó-Szombathelyt, azaz szerb nevén Banatska Suboticát), két kiváltságos koronakerület, azaz (kamarai) kerület: a Tiszai- vagy Óbecsei és a Nagykikindai Koronakerület, valamint négy szabad királyi város: Temesvár, Szabadka, Zombor és Újvidék. Ezek a nemesi felkelés szervezésében két egységet képeztek, melyek nagyobbára megfelelnek Bácska és Bánát területének. Ebből az okból mi is külön-külön beszélünk róluk. Szerémről ez alkalommal tárgyi okokból kifolyólag eltekintettünk.

Megkapva József nádor leiratát a felkelés szervezésére, Bács-Bodrog vármegye 1809. március 6-án, báró Podmaniczky József főispán elnökletével Zomborban tartott közgyűlésén határozatot hozott a felkelés kihirdetéséről a vármegye területén. A megajánlott országos 20.000 főnyi nemesi felkelőből Bács-Bodrog vármegyére 600 esett. A megyei bizottság március 17. és 30. között Odry András első alispán elnökletével szemlét tartott az összes fegyverfogató 18 és 50 év közti nemes fölött és e hó 20. és 27. közt a toborzás is megindult. A megye lakosságának a lelkesedése oly nagy volt, hogy egy hónap alatt, április 17-ig kiállította vármegyére kiszabott létszámú újoncot és az ezen a napon tartott közgyűlésen megalakították a felkelői megyei nemesség tisztikarát. A csapatok gyülekezésére újabb egy hónapnyi határidőt szabtak meg és azt május 15-re tűzték ki. Ezen a napon kezdődtek meg a fegyveres gyakorlatok is.

Fegyvernemek szerint Bács-Bodrog vármegye inszurgensei lovasságra és gyalogságra oszlottak. A Bács megyei gyalogság a Pest megyei gyalogzászlóalj 6. századát képezte. Ennek az egységnek gyülekezéshelyül Bácsstopolyát rendelték el. A Bács megyei lovas hadosztály viszont Nógrád vármegyével és a Jász-Kun kerülettel alkotott egy lovas ezredet. Ez, történelmi okokból, Nógrád megyei ezred nevet viselte. Három osztálya közül azonban az első a Jász-Kun kerületé volt. A bácsi lovasság osztályának egyik lovas, 130 főnyi századát (eszkadronját, svadronját) a Bács-Bodrog megyei, a másikat a Gavanszki táblalábíró vezetésével szervezett Tiszai kerületéé képezte. Az első svadronban a bunyevác nemesek, a másodikban a Tiszai kerületi szerbek képezték a túlnyomó többséget. A megyei lovasság gyülekezési helye Szabadka, a

Tiszai kerületben pedig Óbecse volt. A két lovassági egység összpontosítása azonban már május 9-én Szabadkán megtörtént, így báró Davidovics tábornagy már másnap, május 10-én szemlét tartott felettük és feleskette őket. A bácskai lovasság május 12-én, Mélykúton, Kiskunhalason, Solton és Dunaföldváron át megindult a harctér irányába. Átkelve a Dunán, Székesfehérváron át Györszentivánra érkezett. Itt csatlakozott hozzájuk alezredesük, a horvát származású Sztipsics Andrija (András). Május 30-án a megyei lovasságot a Győr alatti abdai sáncok védelmére vezényelték ki, ahonnan a püspökréti táborba kerültek.

A Tiszai kerület lovasszázadát viszont, a nógrádi osztály első századával egyesítve a Szigetközbe rendelték előörsi szolgálatra. Június 9-én Halászi és Aracs között megütközött egy 1.500 főnyi francia lovas egységgel, mely alkalommal becsülettel helytállt. Vesztesége 17 ember volt. Egy altiszt és kilenc közkatona, nevük alapján ítélve egy magyar kivételével mind szerbek, kitüntetésben részesültek.

Június 14-én, a győri csata napján a bácsi csapatokat, új parancsnokuk, Garnika Ignác ezredes vezénylete alatt a sáncokban elhelyezett gyalogság és tüzérség védelmére rendelték. Amikor e napon a franciák vereséget mértek az osztrák-magyar hadakra, a bácsi lovasság éjjel áthalt a franciák vonalán, és a helyi lakosság örömjongása közepette «fölszabadította» a francia megszállás alatt álló Kőszeget. Maga Garnika ezredes letépte Napóleonnak a városházára kifüggesztett a magyarokhoz intézett kiáltványát. Ezután, a bácskai lovasság, Meskó tábornagy hadaihoz csatlakozva július 2-án, Székesfehérváron át Komáromba vonult, ahova július 13-án érkeztek meg.

I. Ferenc, osztrák császár és magyar király, azonban a győri csatavesztés után is folytatni akarta a háborút. A Június 25-én kelt leiratával, Bács-Bodrog vármegyét újabb segély nyújtására szólította föl. A vármegye július 17-én megtartott közgyűlésén elhatározta, hogy a Tiszai-koronakerülettel együtt a kincstár költségén egy-egy lovas hadosztályt állít fel. Az uralkodó augusztus 18-án felszólította a vármegyét, hogy a lovas hadosztályt mielőbb küldje a harctérre. A vármegye e szerint járt le és szeptember 4-én Baján megtartott közgyűlésén, kinevezte a hadosztály tisztikarát, melynek parancsnokául, a fennebb említett, Garnika Ignácot választotta. A hadosztály gyülekezőhelyéül Szabadkát jelölte ki. A hadosztály mozgósítására azonban, az időközben megkötött fegyverszünet, illetve béke megkötése miatt nem került sor. I. Ferenc

november 21-én Székesfehérvárról értesítette a vármegyét, hogy elrendelte a fölkelt nemesség hazabocsátását. A bácskai lovasság ezt követően december 10-én hazaindult és a következő nap bevonult Bajára, ahol a hadosztályt feloszlatták.

Kicsit másképp alakult a bácsi gyalogság itineráriuma. Ez az egység május 27-én Nyulra érkezett, ahol a Hont vármegyei egységgel egyesült. Innen Győrhez, majd Szabadhegyhez vonult, ahol a III. pesti századdal egyesült. Július 3-án az egész zászlóaljat Abdára, az itteni sáncok védelmére, utána pedig Győrsszigetre rendelték, ahol József nádor szemlét tartott felettük. Utána Győrbe vonultak és a szabadhegyi magaslatokat szállták meg. A zászlóalj július 8-ig tartotta megszállva a Duna vonalát. Innen 24-én a komáromi táborba vonult, ahol 29-én a király szemlét tartott a zászlóalj fölött. Augusztus 5-én a galíciai lázadók ellen a Jablunkai szoros megszállására vonultak, e veszély elmúltával pedig december 19-én Radványba rendelték őket. Innen Tót-Pelsőcön, Balassagyarmaton és Hídvégen át 1810. január 6-án Dunakeszibe érkeztek, majd január 16-án Bajára vonultak, ahol 29-én feloszlatták őket.

Torontál megye, a megyegyűlésen, melyet - mivel a nagybecsereki megyeház leégett - Nagyszentmiklóson tartottak, általános lelkesedéssel fogadva József nádor leiratát, a megyei hatóságok egyhangúlag elhatározták az inszurrekció szervezését és a nemesi felkelés kapcsán különleges helyzetbe került. Torontál vármegye ez alkalommal pert kezdeményezett Arad megye ellen, mert annak ellenére, hogy a felkelő sereg zöme Torontál megyéből eredt, Arad vármegye nevét viselte. Felsőbb hatóságok ennek kapcsán úgy döntöttek, hogy az ezred továbbra is Arad megye nevét viselje. Amikor azonban, Ferenc császár június 25-én újból meghirdette az inszurrekciót, az újból felállításra kerülő ezred Torontál megye nevét nyerte el. Egyébként, mindkét egység az említett két megye mellett, magában foglalta Csanád, Temes és Krassó-Szörény vármegye felkelő nemességének egységeit is. Ez a sereg kizárólag lovasságból állt. A vezérszerepre kijelölt Torontál megye már 1809. január 11-én elrendelte a nemesek összeírását, s ennek alapján március első felében megtartották az első sorozó szemlét. Az ezred létszáma 591 főt tett ki. A Nagyikindai kiváltságos kerület külön századot (eszkadront, svadront) állított fel. Április 11-én megválasztották az ezred tisztikarát. Az ezred parancsnokává a megye az écskai Lázár Ágostont szerette volna kineveztetni, mint katonai akadémiát végzett és gyakorlati tapasztalat-

tal rendelkező egyént. Lázár azonban már június 17-én meghalt. Utóda báró Wenkheim József lett. Az osztrákokra nézve szerencsétlen Wagram-i csata után, az uralkodó újabb nemesi felkelők toborzását kérte a magyar nemzettől, amiből Bánátra 960 fő esett volna. Mire azonban az alakulatok felállítása megkezdődött volna, megkötötték a Schönbrunn-i békét. Ezt követően Torontál vármegye december 11-én feloszlatta az alakulatot és hazabocsátotta a nemesség és a nagykikindai kiváltságos kerület külön századát (eszkadronját, svadronját).

Felhasznált irodalom:

1. *Историја српског народа, V-1, Од првог устанка до Берлинског конгреса, 1804-1878*, Београд, 19942, 48.
2. Поповић И. Петар, *Наполеон и Карађорђе*, Београд, 1933.
3. Kosáry Domokos, *Napóleon és Magyarország, Századok*, 1971, 545-629.
4. idem, *Gyorsuló idő*, Budapest, 1977.
5. idem, *Napoléon et le Hongrie*, Budapest, 1979.
6. Handelsman, *Napoléon et la Pologne, 1806-1807*, Paris, 1909,
7. Idem, *Napóleon és Lengyelország*, Történelmi szemle, 1913, 396-414.
8. Рокаи Петар - Ђере Золтан - Пал Тибор - Касаш Александар, *Историја Мађара, Београд*, 2002.
9. Текелија Сава, *Описаније живота*, Нови Сад, 1989.